

**Arap Belâgatinde Kinaye Tanımları ve Tasniflerindeki Farklılıkların
Değerlendirilmesi: Modern Dönem Bağlamında**
The Evaluation of Differences in Definitions and Classifications of Kināya
in Arabic Rhetoric: In the Context of the Modern Period

Ahmet GEZEK

Arş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD
Res. Asst. Dr., Yalova University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Rhetoric
ahmetgezek02@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5941-9533

DOI: 10.47424/tasavvur.1244047

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 29 Ocak / January 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Mayıs / May 2023
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Gezek, Ahmet. "Arap Belâgatinde Kinaye Tanımları ve Tasniflerindeki Farklılıkların Değerlendirilmesi: Modern Dönem Bağlamında". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9 / 1 (Haziran 2023): 433-457.
<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1244047>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | [mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr](mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr)

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz*

Sözlükte “Bir söz söyleyip o sözle farklı bir anlamı kastetmek” anlamına gelen kinaye, Arap belâgati terimi olarak “Bir sözü hem hakiki anlamına hem de bu anlam dışında kastedilen ikinci anlama gelecek şekilde kullanmak” demektir. Kinayenin, beyân ilminin alt başlığı olarak kavramsallaşma süreci hicri ikinci yüzyılda başlamış ve hicri yedinci yüzyılda Ebû Ya’kûb es-Sekkâkî (ö. 626/1229) ve sekizinci yüzyılda Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) ile günümüzdeki şeklini almıştır. Modern Arap belâgati müellifleri, kinaye tanımları ve tasniflerinde bu iki müellifin metodolojik yaklaşımlarını esas alıp kimi yerde aynı yaklaşımı benimsemişler, kimi yerde de özgün değerlendirmelerde bulunarak bu yaklaşıma bazı ilaveler ve tenkitler yapmışlardır. Örneğin Kazvînî’nin; “لفظ أريد به لازم معناه مع جواز إرادة معناه حينئذ (Asıl) anlamının kastedilmesi mümkün olmakla birlikte, mananın gerektirdiği (anlamın) kastedildiği lafızdır.” ifadeleriyle yaptığı kinaye tanımını bazı çağdaş müellifler aynı lafızlarla alırken, bazıları bu tanıma karine olgusunu eklemiştirler. Kinaye tasnifinde de benzer durum söz konusu olup Sekkâkî’nin yapmış olduğu taksimi kimi müellifler değişiklik yapmadan almalarına karşın kimi müellifler bu tasnif üzerine bazı ilaveler yapmışlardır. Son bir asrı kapsayan modern dönemde Arap belâgati üzerine birçok kitap yazılmış ve bu kitaplardan bir kısmı Arap ülkelerinde ve ülkemizde ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada; kinaye konusu bağlamında modern dönemde yazılmış olan Arap belâgati kitaplarından on iki tanesi seçilmiş olup bu kitaplarda kinaye tanımları ve tasnifleri incelenmiştir. Bu çalışmadaki amaç, günümüz Arap belâgati eserlerinde kinaye ile ilgili çeşitli bakış açılarını bir araya getirip birbiriyle karşılaştırmak ve konuya dair farklı yaklaşımları tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Belâgati, Belâgat, Belâgat Kitapları, Tasnif, Kinaye

---

* Bu makale, 19.11.2022 tarihinde Siirt Üniversitesi tarafından düzenlenen 3. Uluslararası Siirt Bilimsel Araştırmalar Kongresi’nde sözlü olarak sunulan ve tam metin olarak basılmayan “Son Dönem Arap Belâgati Kitaplarında Kinaye Tanımları ve Tasnifleri” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

Abstract*

In the dictionary, *kināya*, which means “to say a word and to mean a second meaning with that word”, means “to use a word both in its true meaning and in a second meaning other than this meaning” as the Arabic rhetoric term. The conceptualization process of *kināya* as a sub-title of the ilm al-*bayān* started in the second century hijrī and took its present form in the seventh century hijrī with Abū Ya‘qūb al-Sakkākī (d. 626/1229) and in the eighth century with Khaṭīb al-Qazwīnī (d. 739/1338). The authors of modern Arabic rhetoric, based on the methodological approaches of these two authors in their definitions and classifications of *kināya*, sometimes adopted the same approach as they were, and sometimes made some additions and criticisms by making original evaluations. For example, Qazvinī's “لفظ أريد به لازم معناه مع جواز إرادة معناه حينئذ (Original) meaning can be meant, but the necessary meaning is the word that is meant by it.” While some contemporary authors have taken the definition of *kināya* with the same words, some have added the phenomenon of clue to this definition. There is a similar situation in the classification of *kināya*, and while some authors have taken the categorization made by Sakkākī without making any changes, some authors have made various additions to this division. In the modern period covering the last century, many books have been written on Arabic rhetoric, and some of these books have come to the fore in Arab countries and our country. In this study, in the context of the subject of *kināya*, twelve of the Arabic rhetoric books written in the modern period were selected and the definitions and classifications of *kināya* in these books were examined. The aim of this study is to bring together and compare various perspectives on *kināya* in contemporary Arabic rhetoric books and to identify different approaches to the subject.

Keywords: Arabic Rhetoric, Rhetoric Theory, Rhetoric Books, Classification, *Kināya*

---

* This paper is the final version of an earlier announcement called “The Definitions and Classifications of *Kināya* in the Recent Arabic Rhetoric Books”, not previously printed, but orally presented at a symposium called “III. International Siirt Conference on Scientific Research” organized by Siirt University on 19.11.2022, the content of which has now been developed and partially changed.

Giriş

Sözlükte; كِنَايَة fiilinin mastarı olan ve “Bir söz söyleyip o sözle başka bir anlamı kastetmek” manasına gelen الكناية kinaye,¹ Arap belâgatinde sözlükteki anlamına yakın bir şekilde; “Bir sözü söyleyip hakiki manasına da gelecek şekilde o sözle başka bir şeyi ima etmek” demektir. Klasik dönemde kinayenin kavramsallaşma sürecindeki tanımlarına bakıldığında, hicri ikinci yüzyıl Arap dili ve tefsir bilgini Ma’mer b. Müsennâ’nın (ö. 209/824 [?]) *Mecâzü’l-Kur’ân* kitabında kinaye ifadesini kullandığını, fakat bu ifade ile kinayenin sözlük anlamını veya o dönem nahivciler arasında var olan anlamı kastettiği anlaşılmaktadır.² Hicri üçüncü yüzyılın önemli Arap edebiyatçısı ve tenkitçisi Câhiz (ö. 255/869) *el-Beyân ve’t-tebyîn* adlı eserinde; بل رب كناية تربي على افصح “Aksine nice kinayeler açık ifadelerden daha üstündür” sözünde olduğu üzere kinayeyi benzer şekilde “Kapalı bir biçimde bir şeyi ifade etmek” anlamında kullanmıştır.³ Câhiz’in kinaye ile ilgili olarak farklı kullanımlarına baktığımızda bu sözcüğü açık (sarih) sözün karşıtı olan mecazı, istiareyi ve ta’rizi (iğneleme) kapsayacak şekilde “örtük ve kapalı ifade” anlamında kullandığı görülmektedir.⁴

Hicri üçüncü yüzyılın meşhur dil ve edebiyatçılarından Müberrid (ö. 286/900) *el-Kâmil* kitabında kinayenin; “Bir şeyi örtülü bir şekilde ifade etme, kaba ve bayağı sözden sakınma veya bir kişiyi veya şahsı yüceltme ve tazim etme” maksadıyla söylenebileceğine dair izahatta bulunarak kinayenin söze kattığı faydaları sıralamıştır.⁵ Bu yüzyıldaki diğer Arap belâgati bilgini İbnü’l-Mu’tez *el-Bedî’ fi’l-bedî’* adlı eserinde kinaye ile tarizi aynı anlama gelecek şekilde zikredip konuyu sözü ve şiiri güzelleştiren sanatlar bölümünde değerlendirmiş ve

¹ Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 15/15/233; Muhammed Mürtezâ Zebidî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc - Mustafa Hicâzî (Kuveyt: Daru’l-Hidaye, 1965), 39/421.

² Ma’mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü’l-Kur’ân*, thk. Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1961), 1/24; 1/321 1/368; Abdülaziz Atik, *fi’l-Belâgati’l-Arabiyye: ‘İlmü’l-Beyân* (Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-Arabiyye, 1985), 203-204.

³ Amr b. Mahbûb Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn* (Beyrut: Mektebetü’l-Hilâl, 2003), 2/7; 1/220.

⁴ Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, 1/92; Atik, ‘İlmü’l-Beyân, 204-205.

⁵ Ebu’l-Abbâs Muhammed b. Müberrid, *el-Kâmil fi’l-Lugati ve’l-Edeb*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru’l-Fikr, 1997), 2/215-216.

Arap şiirleri ile edebi rivayetlerden kinaye örnekleri vermiştir.⁶ Beyan ilminin sınırları ve çerçevesi hicri üçüncü yüzyılda henüz tam olarak teşekkül etmeyip belâgat konuları şiir ilmi içerisinde kabul edildiğinden, İbnü'l-Mu'tez'in böyle bir başlık altında kinaye konusunu ele aldığı düşünülmektedir. Zira müellif bu başlık içinde iltifât, i'tirâz, rucû', hüsnü'l-hurûc, te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem ve tecâhülü'l-ârif gibi birçok belâgat konusuna değinmiştir.⁷

Hicri dördüncü yüzyıldaki Arap şiiri tenkitçilerinden Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]) önceki müelliflerden ve muasırlarından farklı bir şekilde kinayeye الإرداف (izleme, tamamlama) ismini vererek tanımını; “ وهو أن يريد الشاعر دلالة على معنى من المعاني فلا يأتي باللفظ الدال على ذلك المعنى، بل بلفظ يدل على معنى هو ردفه وتابع به، فإذا دل على التابع أبان عن المتبوع /Şairin, bir anlama gelebilecek bir söz söyleyip kullandığı sözcükle (birincil) anlam yerine o anlamı takip eden (ikincil) anlamı kastetmesidir. (Bu tür ifadelerde) tali anlam açığa çıktığında birinci anlam da açığa çıkar.” ifadeleriyle yapmış⁸ ve bu tanım anlam itibarıyla günümüze dek kullanılagelmiştir. İrdâf başlığı altında kinaye ile ilgili bilgilere şiir tenkidi ve kurallarını anlattığı eseri *Nakdü's-şi'r* kitabında yer veren Kudâme, bu konuyu lafzın mana ile uyumu başlığı altında incelemiştir. Hicri dördüncü yüzyılda belâgat ilminde günümüzdeki tasnif henüz oluşmadığından müellif, lafzın mana ile uyumu başlığı altında bu konu ile birlikte me'ânî ilmi içinde değerlendirilen müsâvâta ve bedî' ilminin alt başlıkları olan temsil, mutâbık (tîbâk) ve mücânis gibi konulara da yer vermiştir.⁹

Hicri beşinci yüzyılda yaşayan Arap dili ve edebiyatı bilginlerinden Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) kinaye ve ta'rizi; “وهو أن يكتفى عن الشيء ويعرض به ولا يصرح، على حسب ما عملوا بالألح والتورية عن الشيء” *Lahn ve teoriyede olduğu gibi, bir şeyi açıkça söylemek yerine kinaye ve ta'riz yapmandır.*” sözleriyle tanımlayarak¹⁰ iki kavram arasında fark görmemiş ve kinayeye bedî' ilmi içinde yer vermiştir. Bu yüzyılın önemli Arap edebi tenkitçisi İbn Reşik el-Kayrevânî (ö.

⁶ Abdullah b. Muhammed İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî' fi'l-bedî'* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1990), 160-161.

⁷ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî' fi'l-bedî'*, 152-157.

⁸ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-şi'r* (İstanbul: Matbaatu'l-cevâib, 1889), 57.

⁹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-şi'r*, 54-61.

¹⁰ Ebû Hilâl el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsiyye, 1998), 268.

456/1064) *el-'Umde* adlı eserinde kinayeyi kimi yerde mecazın bir çeşidi olarak değerlendirmiş,¹¹ kimi yerde de kinayenin tevriye ile aynı şey olduğunu söylemiştir.¹² Bu yüzyılda belâgat ilmi, edebi tenkit ilmiyle iç içe olup günümüzdeki tasnifinden uzak bir yapıda olduğundan, müellif kinayeye ek olarak temsil, remz ve lahn gibi konulara işaret başlığı içinde yer vermiştir.¹³

Hicri beşinci yüzyıldaki Arap dili ve belâgati bilgini Abdülkâhir el-Cürçânî (ö. 471/1078-79) kinayeye *Delâilü'l-i'câz* kitabında yer vererek; أن يريد المتكلم إثبات معنى من المعاني، فلا يذكره باللفظ الموضوع له في اللغة، ولكن يجيء الى معنى هو تاليه وردفه "Herhangi bir anlamı ispat etmeyi amaçlayan müte-kellimin (sözü söyleyen kişinin), sözlükte vazedilen anlam yerine ikincil anlamı kasetmesi ve bu (birinci anlam) ile (ikinci anlam) ima ederek (ikinci anlamı birinci anlama) delil kılmasıdır." ifadeleriyle tanımlamıştır.¹⁴ Müellifin, daha çok beyân konularını ele aldığı *Esrâru'l-belâga* kitabında değil me'ânî ilmini işlediği *Delâilü'l-i'câz*'ında bu konuya yer vermesi, belâgat ilminin bu yüzyılda henüz tam olarak teşekkül etmediğini bize göstermektedir.

Hicri altıncı yüzyıl ile yedinci yüzyıl arasında yaşayan ve *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eseriyle Arap belâgatinin günümüzdeki şeklini almasında önemli katkılar sunan Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626/1229) kinayeyi beyân ilmi içerisinde teşbih ve mecazın akabinde üçüncü alt başlık olarak zikretmiş ve; "هي ترك التصريح بذكر الشيء على ما ذكر ما يلزمه لينتقل من المذكور على المتروك Mananın gerektirdiği şekilde sarih ifadeden terk edilen ifadeye geçiş yapmak için, bir şeyi sarih ifadeyi terk ederek ve (o anlamdan) bazı ifadeleri geride bırakarak (söylemektir)." sözleriyle günümüzdeki tanımına benzer bir şekilde tarif etmiştir.¹⁵

Hicri sekizinci yüzyılda Arap belâgatine son şeklini veren kişi olarak bilinen Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338) ise Sekkâkî'nin tasnif etmiş olduğu belâgat ilminin alt başlıklarına dair bazı değişiklikler yapmış ve günümüzde

¹¹ Ebû Ali el-Hasen İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fi mehâsini's-şi'ri ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beirut: Dâru'l-Cil, 1981), 1/268.

¹² İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, 1/311.

¹³ İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, 1/302-309.

¹⁴ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 52-53.

¹⁵ Ebû Ya'kûb Yûsuf es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Na'im Zerkûr (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 402.

bu tasnif büyük ölçüde devam etmiştir. Kazvîni *el-Îzâh* kitabında; لفظ أريد به لازم (Asıl) anlamının kastedilmesi mümkün olmakla birlikte, mananın gerektirdiği anlam kendisiyle kastedilen lafızdır." diyerek tanım yapmış¹⁶ ve aşağıda değinileceği üzere Kazvîni'nin bu tanımı birçok modern Arap belâgati müellifi tarafından benimsenmiştir. Konumuza dönecek olursak, son yüzyıldaki Arap belâgati müelliflerinin kinaye tanımlarına ve tasniflerine yer verilen bu çalışmada, birbirine yakın taksimler art arda zikredilmiştir. On biri muhtelif Arap ülkelerinden ve biri Türkiye'den olmak üzere eserleriyle ön plana çıkan on iki müellifin kinaye tanımları ve tasnifleri şu şekildedir:

1. 'Ulûmü'l-belâğa Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Yirminci yüzyılın önemli Arap belâgati müelliflerinden Mısırlı Ahmed Mustafa el-Merâğî (ö. 1952) 'Ulûmü'l-belâğa adlı eserinde belâgat ilmini klasik tasnife bağlı kalarak; me'ânî, beyân ve bedî' olarak üç kısma ayırmış ve kinayeye beyân ilmi içerisinde, teşbih, hakikat ve mecazdan sonra yer vermiştir. Öncelikle kinayenin sözlük anlamına yer veren müellif bu sözcüğün; أن تتكلم اللفظ المستعمل فيما وضع له، لكن لا ليكون "Bir şeyden söz edip bu söz ile başka bir şey kastetmendir." anlamına geldiğini belirtmiştir. Terim olarak ise kinayeyi; بل لينتقل منه إلى لازمه المقصود لما بينها من العلاقة واللزوم العرفي "Lafzın kendisi için vazedildiği manada kullanılıp (vazedilen) anlamın kastedilmemesi ve örfî bir gereklilik ve alakadan dolayı farklı bir (anlamı kendi içinde barındırıp bu farklı) anlamın amaçlanması" sözleriyle tanımlamıştır. Merâğî bu tanımında örfî gereklilik ifadelerini kullanarak insanlar arasında kinayeli anlamın benimsenmesi ve kabul görmesinin önemine dikkat çekmiş ve kinayeyi hakikat ve mecaz ikilisinden hakikat içinde değerlendirmiştir.¹⁷

Merâğî'nin tasnifine bakıldığında müellif kinayeyi öncelikle; meknî anı (kinayeli lafız) yönüyle sıfat, mevsuf ve nispet olarak üç kısma ayırmıştır. Sıfattan kinaye; kinaye yapılan kelimenin (dolaylı anlamın) sıfat (niteleme veya belirtme ifade eden isim) olması olup bu tür ifadeler karîbe ve ba'ide olarak ikiye ayrılmaktadır. Karîbe; zihnin birinci anlamdan kinayeli anlama hızlı bir

¹⁶ Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 241.

¹⁷ Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa -el-Beyân-el-Me'ânî-el-Bedî'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 301.

şekilde geçiş yapması, ba'îde ise zihnin birinci anlamdan kinayeli anlama dolaylı olarak geçiş yapması demektir. Mevsuftan kinaye; kinaye yapılan kelimenin nitelenen isim veya varlık olması olup bu şekildeki ifadelerde bazen bir anlam bir kelimeden kinaye olurken bazen de birden fazla anlam bir kelimeden kinaye olmaktadır. Nispetten kinaye ise; sıfat ve mevsufun birlikteliği ile oluşan anlamdan ortaya çıkan kinaye olup bu tür kinayeler en az iki anlam arasında gerçekleşmektedir.¹⁸ Merâğî'nin ve aşağıda değinileceği üzere diğer modern Arap belâgati müelliflerinin sıfat, mevsuf ve nispet şeklindeki bu üçlü tasnifi, öncelikle Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvî'nin yaptığı görülmektedir.¹⁹

Merâğî'nin konuyla ilgili ikinci tasnifi, kinayenin vasıtaları/çeşitleri (birinci anlamdan kinayeli anlama ulaşmak için geçen aşamalar) açısından olup bu yönüyle kinaye; ta'rîz, telvîh, remz ve îmâ/işaret olarak dört kısma ayrılmaktadır. Ta'rîz yoluyla olan kinayedeki sitem anlamı olup telvîh, birinci anlam ile kinayeli anlam arasında vasıtaların çok olmasıyla gerçekleşmektedir. Remz, vasıtaları az olan (birinci anlam ile kinayeli anlam arasında yakınlık olan) kinaye olup bu tür ifadeler işaret ettiği anlama gizli delalet ederken îmâ / işaret vasıtaları az olan kinaye olmakla birlikte bu tür ifadeler işaret ettiği anlama açık bir şekilde delalet etmektedir.²⁰

Ta'rîze örnek olarak karşımızdaki kişiye; *المسلم من سلم المسلمون من لسانه* "Müslüman kişi, (diğer) Müslümanların dilinden emin olduğu kimsedir" dediğimizde, bu söz asıl anlamı itibarıyla insanların dilinden emin olduğu kimsede İslam sıfatının bulunduğunu belirtirken, kinayeli olarak İslam sıfatının Müslümanlara eziyet eden kişide bulunmadığına işaret etmektedir. Telvîhe örnek olarak; *أولئك قوم يوقدون نارهم في الوادي* "Onlar vadide ateşlerini tutuşturan bir topluluktur" sözü Arap dilinde cimrilikten kinaye olup kinayedeki kapalılıktan dolayı zihin, bu anlama geçişi sağlayan birçok vasıtaya ihtiyaç duymaktadır. Şöyle ki; kuytu, düzlük ve basık bir yerde ateş tutuşturmak ateşi gizlemeye, ateşin gizlenmesi misafirin istenilmemesine ve misafirin istenilmemesi cimriliğe delalet etmektedir. İmâ ve işaret; *فلان طويل الرقبة* "Falancanın boynu uzundur" örneğinde olduğu gibi, Arap dilinde cahillik ve ahmaklıktan kinaye olarak kullanılmış ve bu

¹⁸ Merâğî, 'Ulûmü'l-belâğa, 302-304.

¹⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 403-410; Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 242-244.

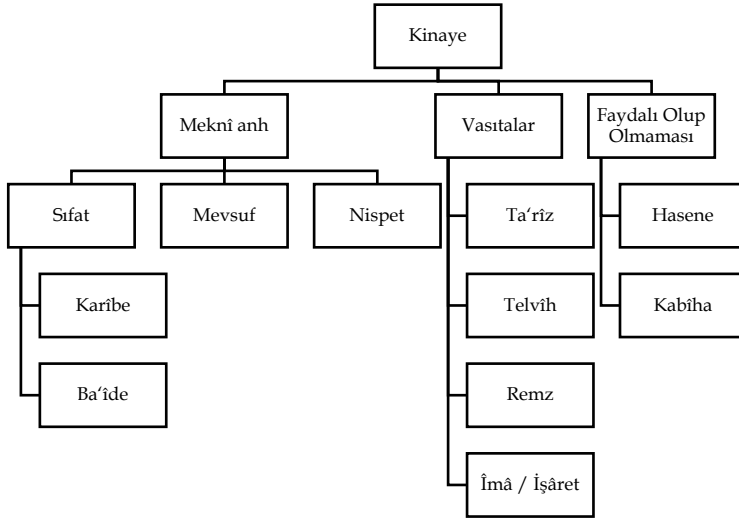
²⁰ Merâğî, 'Ulûmü'l-belâğa, 305-306.

anlam Arapların zihinde hemen çağrışım yapmıştır. Remz ise kaş, dudak ve göz işaretleriyle olmaktadır.²¹

Merâğî'nin ve bazı modern Arap belâgati bilginlerinin yapmış oldukları bu ikinci tasnifi klasik dönemde Sekkâki yapmış²² ve aşağıda belirtileceği üzere bu tasnif modern dönemdeki bazı müellifler tarafından benimsenen taksimlerinden biri olmuştur.

Merâğî'nin yapmış olduğu bir diğer tasnif hasene ve kabîha şeklinde olup eğer kinayeli ifade anlama incelik katıp fayda sağlıyorsa bu kinayeler hasene olurken kinayeli ifade incelikten uzak ve faydasız bir anlam içeriyorsa bu tür kinayeler kabîha olmaktadır.²³ Merâğî'nin üç farklı açıdan yapmış olduğu kinaye tasnifini şu şekilde özetlemek mümkündür:

²¹ Merâğî, 'Ulûmü'l-belâğa, 305-306; İbn 'Useymin, Dürûsu'l-belâğa, 151.

²² Sekkâki, Miftâhu'l-'ulûm, 411-412.

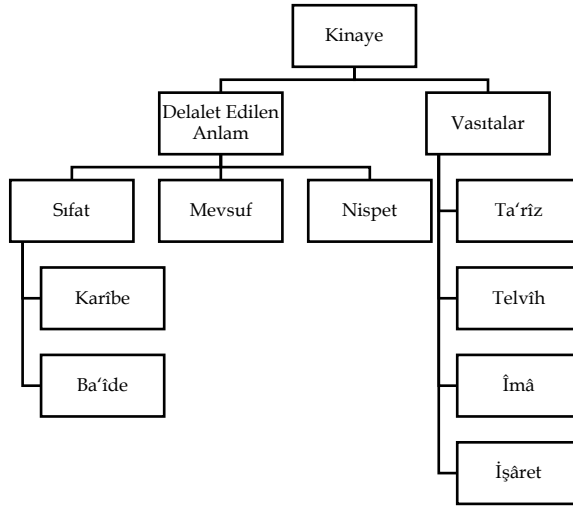
²³ Merâğî, 'Ulûmü'l-belâğa, 306-307.

Müellif, yapmış olduğu bu taksimde özellikle Sekkâkî'nin tasnifine bağlı kalarak konuyu izah etmiştir.

2. 'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Son dönem Arap belâgati müelliflerinden Muhammed Ahmed Kâsim ve Muhyiddîn Dîb 'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî adlı eserlerinde kinayeyi Merâğî gibi lügat yönünden tahlil etmiş, ardından Abdülkâhir el-Cürcânî ve Sekkâkî vb. klasik dönem müelliflerinin kinaye tariflerinden örnekler vermiştir.²⁴

Kâsim ve Dîb'in konuyla ilgili taksimi öncelikle kinayenin delalet ettiği anlam yönüyle olup bu açıdan kinaye; sıfat, mevsuf ve nispet olarak üç kısma ayrılır. Sıfattan kinaye, karîbe ve ba'îde olarak iki çeşittir. Müellifler ikinci olarak kinayeyi vasıtalar yönüyle ta'rîz, telvîh, îmâ / işaret ve remz dört kısma ayırmışlardır.²⁵ Başka açıdan tasnif yapmayan müelliflerin kinayeye bakış açılarını şu şekilde göstermek mümkündür:

²⁴ Muhammed Ahmed Kâsim - Muhyiddîn Dîb, 'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî (Lübnan: Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003), 241-242.

²⁵ Kâsim - Dîb, 'Ulûmü'l-belâğa, 243-250.

Müellifler, Merâğî gibi klasik dönem tasnifine bağlı kalmışlar ve konu anlatımında klasik dönem şairlerini ve örneklerini kullanmışlardır. Ayrıca sıfat, mevsuf ve nispet kinayesinin üst başlığını Merâğî'nin meknî anı ifadesinden farklı olarak *delalet edilen anlam* diye isimlendirmişlerdir.

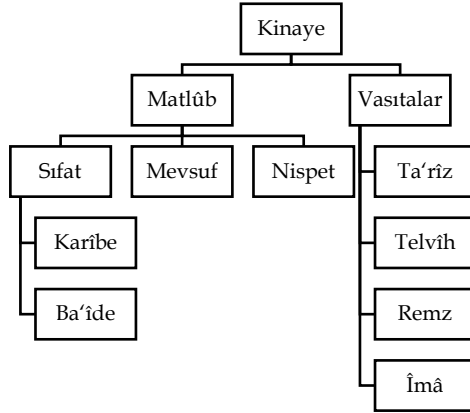
3. Cevâhiru'l-Belâğa Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Arap dili edebiyatçısı ve belâgat bilgini Mısırlı Ahmed el-Hâşimî (ö. 1943) *Cevâhiru'l-Belâğa* adlı eserinde öncelikle kinayeyi sözlük anlamıyla açıklamış ve ardından; *لفظ أطلق به وأريد به لازم معناه مع قرينة لا تمنع من إرادة المعنى الأصلي "Asıl anlamın kastedilmesine mani olmayan bir karine (ipucu) ile birlikte, mananın gerektirmiş olduğu anlam kendisiyle amaçlanan lafızdır."* ifadeleriyle tarif etmiştir.²⁶ Bu tanım, Sekkâkî'nin yukarıdaki tarifine benzemekte olup karine ifadesinin tanıma eklendiği mülâhaza edilmektedir. Kanaatimizce bu sözcüğünün eklenmesi, tanımı daha anlaşılır hale getirmiştir.

Konunun tasnifine matlûb (kinaye ile istenilen anlam) ile başlayan Hâşimî bu yönüyle; sıfat, mevsuf ve nispet olarak kinayeyi üçe ayırmış ve sıfattan kinayeyi karîbe ve ba'îde olarak iki kısımda değerlendirmiştir. Hâşimî'nin ikinci tasnifi vasıtalar yönüyle olup bu açıdan kinaye; ta'rîz, telvîh, remz ve îmâ olarak dört şekilde olmaktadır.²⁷ Başka tasnif yapmayan Hâşimî'nin konuya bakışını şu şekilde şemalandırmak mümkündür:

²⁶ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-Beyân ve'l-bedî'*, thk. Yûsuf es-Samîlî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 286-288.

²⁷ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 288-290.

Ahmed el-Hâşimî, yukarıda örnek verilen diğer iki müellif gibi klasik tasnife bağlı kalarak kategorizasyon yapmış, ayrıca sıfat, mevsuf ve nispet kinayesinin üst başlığını *matlûb* diye isimlendirmiştir.

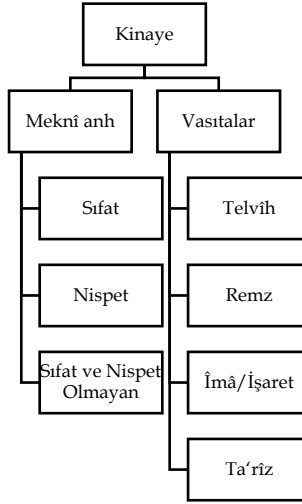
4. *Dürûsu'l-Belâğa* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Suudlu fıkıh ve tefsir bilgini Muhammed b. Sâlih el-'Useymîn (ö. 2001) *Dürûsu'l-Belâğa* adlı eserinde kinayeyi Sekkâkî'nin kinaye tanımının neredeyse aynı sözcükleriyle; "لفظ أريد به لازم معناه مع جواز إرادة ذلك المعنى" (*Asıl*) anlamının kastedilmesi mümkün olmakla birlikte, mananın gerektirdiği (anlamın) kastedildiği lafızdır." şeklinde tarif etmiştir.²⁸ Ahmed el-Hâşimî gibi İbn 'Useymîn'in yaptığı tanımda Sekkâkî ile neredeyse aynı sözcükleri kullanması, yirminci yüzyıl Arap belâgatinde Sekkâkî ve klasik dönem etkisinin boyutlarının anlaşılması bakımından önemlidir.

Yaptığı taksimde klasik metodu benimseyen İbn 'Useymîn, kinayeyi öncelikle meknî anı (kinayeli anlam) açısından sıfat, nispet ve sıfat-nispet olmayan şeklinde üçe ayırmıştır. Kitabında sade ve özet bir anlatım benimseyen müellifin ikinci taksimi vasıtalar yönüyle olup bu açıdan kinaye; telvîh, remz,

²⁸ Muhammed b. Sâlih İbn 'Useymîn, *Dürûsu'l-belâğa*, thk. Muhammed b. Fellâh Mutayrî (Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 2004), 149.

îmâ / işaret ve ta'rîz olarak dört kısımdır.²⁹ Eserinde başka taksim yapmayan İbn 'Useymîn'in tasnifi şu şekilde gösterilebilir:

Yaptığı özet anlatımında kinayeyi karîbe ve ba'ide olarak iki kısma ayırmayan müellif, mevsuf olan kinayeye *sıfat ve nispet olmayan kinaye* ismini vermiştir.

5. *Belâgat: Meânî, Beyân, Bedî'* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Türkçe yazılan Arap belâgati kitapları içinde önemli bir yeri olan *Belâgat: Meânî, Beyân, Bedî'* adlı eserinde Ali Bulut kinayeyi; "Bir sözü gerçek anlamına da gelebilecek şekilde, ancak gerçek anlamının dışında kullanmaktır." ifadeleriyle tanımlamıştır. Yukarıdaki müelliflerden farklı olarak öncelikle kinayenin unsurlarını belirten müellif, bu unsurların; meknî bih (kinayenin meydana geldiği söz) ve meknî anı (kinayeli anlam) olarak iki tane olduğunu söylemiştir.³⁰

²⁹ İbn 'Useymîn, *Dürûsu'l-belâğa*, 149-152.

³⁰ Ali Bulut, *Belâgat: Meânî, beyân, bedî'*, 2. Basım (İstanbul: İFAV, 2014), 215-216.

Yaptığı taksimde klasik tasnife bağlı kalarak kinayeyi öncelikle örtülü olarak anlatılmak istenen unsur bakımından üçe ayıran müellif, bunların; zât (mevsuf), sıfat ve nispet olduğunu söylemiştir. Müellife göre kinaye çeşitleri; ta'rîz, telvîh, remz ve îşâret olarak dört tanedir.³¹ Bulut'un taksimini şu şekilde özetlemek mümkündür:

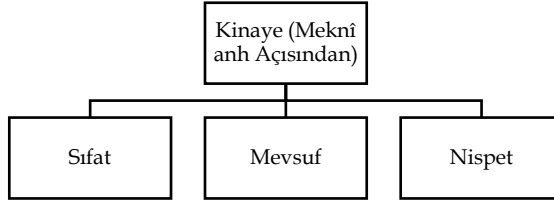
Yaptığı taksimde öncelikle kinayenin öğelerini zikreden müellif, mevsuf, sıfat ve nispet kinayelerinin üst başlığını *unsur* diye isimlendirmiş ve Arap müelliflerin vasıtalar diye isimlendirdikleri tasnife ise *kinayenin çeşitleri* adını vermiştir.

6. *el-Belâgatü'l-Vâdiha* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

el-Belâgatü'l-Vâdiha adlı eserlerinde diğer müelliflerden farklı olarak konuya örneklerle başlayan Alî el-Cârim (ö. 1949) ve Mustafa Emîn kinayeyi Sekkâkî'nin tanımına benzer şekilde; لفظ أطلق وأريد به لازم معناه مع جواز إرادة ذلك المعنى “(Asıl) anlamının kastedilmesi mümkün olmakla birlikte, mananın gerektirdiği (anlam) kendisiyle kastedilen lafızdır.” sözleriyle tarif etmişlerdir. Cârim ve Emîn konuyu sadece meknî anh yönüyle tasnif etmiş ve bu açıdan kinayenin sıfat,

³¹ Bulut, *Belâgat*, 216-220.

mevsuf ve nispet olarak üçe ayrıldığını belirtmiştir.³² İki müellifin kinaye tasnifi şu şekilde göstermek mümkündür:

Müellifler kinaye ile ilgili olarak sadece bir taksim yapmışlar ve bu tasniflerinde klasik metodu benimsemişlerdir. Konuyu bir açıdan anlatmanın konunun etraflıca anlaşılmasına engel olacağı düşünülmektedir.

7. *fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: 'İlmü'l-Beyân* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

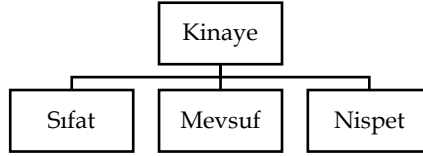
Mısırlı Arap dili ve belâgat bilgini Abdülaziz 'Atık (ö. 1976) *fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: 'İlmü'l-Beyân* adlı eserinde öncelikle kinayenin sözlük anlamını açıklamış, ardından klasik dönemdeki tarihi gelişimine ve belâgat bilginlerinin farklı tanımlarına yer vermiştir.³³ Müellifin bu tarzı sadece kinayeye mahsus olmayıp diğer belâgat konularında da bu tarihi arka planı göz önünde tuttuğu görülmektedir.

Tanım yapmak yerine klasik dönem müelliflerinin tariflerine yer vermeyi tercih eden 'Atık, kinayeyi sıfat, mevsuf ve nispet olarak üç kısma ayırmış ve bu taksimin Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvînî ile şekillendiğini sözlerine eklemiştir. Yukarıdaki müellifler gibi klasik dönem örneklerini ve şiirlerini kullanan³⁴ müellifin kinaye taksimi şu şekilde gösterilebilir:

³² Alî Cârîm - Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-vâdiha: el-Beyân el-me'ânî el-bedî'* (Mısır: Dâru'l-Me'ârifî, ts.), 123-125.

³³ Atık, *'İlmü'l-Beyân*, 203-210.

³⁴ Atık, *'İlmü'l-Beyân*, 212-218.

İkinci bir tasnif yapmayıp kinaye ve ta'rîz ile ilgili klasik dönemdeki tartışmalarına yer veren³⁵ müellifin kinaye tasnifi, Cârîm ve Emîn'ininki gibi bir açıdan olmuştur.

8. *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve 'Ulûmühâ ve Fünûnühâ* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Suriyeli Arap dili ve belâgati bilgini Hasen Habenneke el-Meydânî (ö. 2004) *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve 'Ulûmühâ ve Fünûnühâ* adlı eserinde kinayenin sözlük anlamını belirtmiş ve terim olarak; *هي اللفظ المستعمل فيما وُضع له في اصطلاح التخاطب للدلالة به على معنى آخر لازم له، أو مصاحب له، أو يُشار به عادةً إليه، لما بينهما من الملازمة بوجه من الوجوه* "Herhangi bir şekilde (asıl anlam ile kinayeli anlam arasında) benzerlik (yakınlık) olduğundan dolayı, (asıl anlam yerine o anlamın) gerektirmiş olduğu veya eşlik ettiği veya genellikle kendisine işaret edilen anlama delalet etmesi için konuşma istilahında vazedildiği anlam için kullanılan lafızdır." sözleriyle tanımlamıştır.³⁶ Müellifin bu tanımında biraz karmaşıklık hissedilse de o, kinayeyi kendi sözcükleriyle tarif etmiştir.

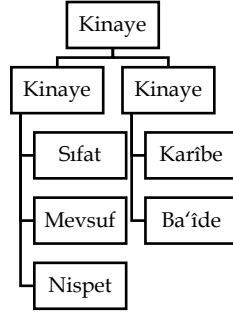
Kinayeyi öncelikle sıfat mevsuf ve nispet olarak üç kısma ayıran müellif, klasik metodu takip etmiştir. Müellifin diğer bir taksimi kinayenin karîbe ve ba'ide olarak iki kısma ayrılmasıyla ilgili olup³⁷ diğer Arap belâgati müelliflerinden farklı olarak karîbe ve ba'ide taksimi sıfattan kinayenin değil, kinayenin kendisinin ayrı bir tasnifi olarak görülmüştür. Müellifin kinaye kategorizasyonu şu şekilde özetlenebilir:

³⁵ Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 219-222.

³⁶ Abdurrahmân Hasen Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve 'ulûmühâ ve fünûnühâ* (Beyrut: ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 1996), 2/135.

³⁷ Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/137-138.

Habenneke, karîbe ve ba'ide tasnifinde diğer müelliflerden farklı bir bakış açısına sahip olmuştur. Ayrıca Sekkâkî'nin vasıtalar (ilk anlamdan kinayeli anlama geçiş yapmak için geçen aşamalar) yönüyle ta'riz, telvîh, remz ve îmâ - işâret olan taksimine eleştiriler yönelten müellif, vasıtaların az - çok ve gizli - açık şeklinde anlaşılmasının zor olduğunu belirtmiş ve Sekkâkî'nin çok vasıtalarla olan gizli kinaye için ayrı bir kavram oluşturmadığını sözlerine eklemiştir.³⁸ Ardından konunun önemine dair değerlendirmeler yapan müellif, kinayeli sözün söylenme amaçlarına dair izahatta bulunup örnekler verdikten sonra³⁹ kinaye ile ta'rizin birbirinden farklı şeyler olduğunu söyleyerek ta'rize ayrı bir başlık açmıştır.⁴⁰

9. *el-Belâğa Fünûnüühâ ve Efnânüühâ: İlmü'l-Beyân* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Filistinli Arap dili ve belâgati bilgini Fadl Hasan Abbâs (ö. 2011) *el-Belâğa Fünûnüühâ ve Efnânüühâ: İlmü'l-Beyân* adlı eserinde kinayenin sözlük anlamına değindikten sonra klasik dönemde yapılan kinaye tanımlarından örnekler getirmiştir. Kinayenin tasnifine öncelikle öğelerini zikrederek başlayan Abbâs'a göre bu öğeler üç tane olup meknû bih (kinayenin olduğu lafız), meknû anh (kinayeli anlam) ve hakiki anlam yerine kinayeli anlamın kastedildiğini belirten karinedir (ipucu).⁴¹ Kinayenin öğelerinin meknû bih ve meknû

³⁸ Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/140-141.

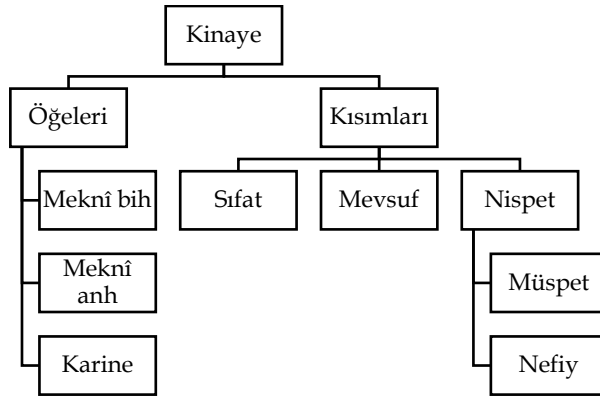
³⁹ Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/141-146.

⁴⁰ Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/152-153.

⁴¹ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâğa fünûnüühâ ve efnânüühâ: İlmü'l-Beyân* (Ürdün: Dâru'l-Furkân lî't-tübâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî', 2007), 247.

anh olduğunu söyleyen Ali Bulut'tan farklı olarak Abbâs bu ögelere karineyi eklemiştir.

Klasik anlayışı takip ederek kinayeyi sıfat, mevsuf ve nispet olarak üç kısma ayıran Abbâs, nispetten kinayeyi; ifadenin müspet (olumlu) veya nefiy (olumsuz) olması şeklinde iki kısımda değerlendirmiştir. Habenneke el-Meydânî gibi kinaye ve ta'rîz arasındaki farka değinip konuyla ilgili başka taksim yapmayan ve Kur'ân-ı Kerîm, Arap şiiirleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinden örnekler getiren⁴² Abbâs'ın tasnifi şu şekilde özetlenebilir:

Abbâs'ın kinayenin öğelerini zikredip bu öğeler içinde karineyi söylemesi orijinal bir yaklaşım olmuş, fakat nispet kinayesinin müspet ve nefiy olarak iki alt başlığa ayrılmasındaki amaç anlaşılammıştır. Bu bağlamda, kinayeyi vasıtalar yönüyle tasnif yapmayan müelliflerin ta'rîzi kinayenin bir kısmı olarak görmedikleri düşünülmektedir. Zira klasik dönemde var olan bir görüşe göre; kinayede asıl anlamdan kinayeli anlama geçiş zorunluluk ifade ederken ta'rîz ifadelerinde birinci anlamdan diğer anlama geçişte böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Dahası kinaye, müfred ve mürekkeb ifadelerde olurken ta'rîz sadece mürekkeb ifadelerde olmaktadır.⁴³

⁴² Abbâs, el-Belâğa fûnûnühâ, 248-267.

⁴³ Abbâs, el-Belâğa fûnûnühâ, 259-261.

10. *el-Belâğatü'l-'Arabiyye: Te'sîl ve Tecdîd* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Mısırlı Arap dili ve belâgati bilgini Mustafâ es-Sâvî el-Cüveynî (ö. 1988) *el-Belâğatü'l-'Arabiyye: Te'sîl ve Tecdîd* adlı eserinde kinayeyi; أن ننظر إلى المعنى الذي نقصد أداءه، فلا نعبر عنه باللفظ الدال عليه لغة، بل نقصد إلى لازم لهذا المعنى، فنعبر به ونفهم ما نريد "Söylemek istenen anlama bakılıp (ifadenin) sözlükte delalet ettiği anlam yerine (ifadenin) gerektirdiği anlamı kastetmemiz ve bu istenen (manayı) anlamamızdır." şeklinde tanımlamış ve kinayenin söylenme amaçlarını belirttiikten sonra konuya dair örnekler vermiştir.⁴⁴ Herhangi bir tasnif yapmayan müellifin bu yaklaşımı kanaatimizce konunun anlaşılmasını daha güç hale getirmiştir. Sonrasında Cüveynî'nin beyan ilminin tarihi gelişimine değinmesi⁴⁵ ve ardından kinayeyi tekrar özetle ele alması,⁴⁶ bütünsellikten uzak bir metot sergilediğini göstermektedir. Müellifin bu tutumunda, konu anlatımı yerine belâgatin tarihi gelişimi üzerine fikir yürütmeyi kitabında öncesinin önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir.

11. *el-Belâğatü's-sâfiye fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

Günümüz Arap belâgati müelliflerinden Mısırlı bilgin Hasen İsmâîl Abdurrâzık (ö. 2008) *el-Belâğatü's-sâfiye fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* adlı eserinde kinayeyi; لفظ أطلق وأريد به لازم معناه الحقيقي، لقرينة لا تمنع من إرادة هذا المعنى مع المعنى المراد " (Asıl) anlamının kastedilmesini engellemeyen bir karineden dolayı, mananın gerektirdiği (anlam) kendisiyle kastedilen lafızdır." ifadeleriyle tanımlamış ve klasik dönem tarifine yakın sözcükler kullanmıştır. Abdurrâzık; kinayede kelimenin anlamıyla kastedilenin, hakiki anlamın gerektirdiği ikinci anlam olduğunu ve bu sebeple kinayenin hakikat (kelimenin gerçek anlamda kullanılması) olmayacağını; hakiki anlamın kastedilmesini engelleyen karinenin kinayede olmamasından sebep bu tür söz sanatlarının mecaz da olmayacağını söylemiş ve kinayenin hakikat ile mecaz arasında bir yerde durduğunu sözlerine

⁴⁴ Mustafa es-Sâvî el-Cüveynî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye: Te'sîl ve tecdîd* (İskenderiye: Münşeâtü'l-Me'ârif, 1985), 108-109.

⁴⁵ Cüveynî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 113-114.

⁴⁶ Cüveynî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 166-168.

eklemiştir.⁴⁷ Müellifin bu değerlendirmeleri, kinayenin mecaz ve hakikat arasındaki yerini göstermesi bakımından önemlidir.

Konuyu öncelikle meknî anı açısından tasnif eden müellif, kinayenin bu yönüyle sıfat, mevsuf ve nispet olarak üçe ayrıldığını söylemiştir. Sıfat olan kinaye kendi içinde karîbe ve ba'îde olarak iki kısma ayrılırken karîbe; vâdiha ve hafiyye olarak iki alt başlığa daha ayrılmaktadır. Yukarıdaki müelliflerden farklı olarak böyle bir alt başlıklandırma yapan müellife göre vâdiha; meknî bih ve meknî anı arasındaki (anlam) gereklilik açık olması sebebiyle kastedilen anlamın ilk anda anlaşılması iken hafiyye; meknî bih ve meknî anı arasındaki (anlam) gereklilik kapalı olması sebebiyle kastedilen anlamın biraz düşündükten sonra anlaşılması demektir.⁴⁸

Müellife göre mevsuftan kinaye iki kısım olup birinci kısım kinayenin bir anlamdan oluşması; ikincisi ise kinayenin birçok anlamdan oluşup bu anlamlar birbirine eklendiğinde hepsinin mevsufa ait olması demektir. Nispetten kinaye ise kendi içinde müspet ve nefiy olarak iki alt başlığa ayrılmaktadır.⁴⁹ Sonrasında kinayenin ta'rîz, telvîh, remz ve îmâ / işâret olarak dört kısma ayrılmasını ayrı bir taksim olarak değil, Sekkâkî'nin görüşü olarak aktaran Abdürrâzık'ın⁵⁰ kinaye tasnifini şu şekilde göstermek mümkündür:

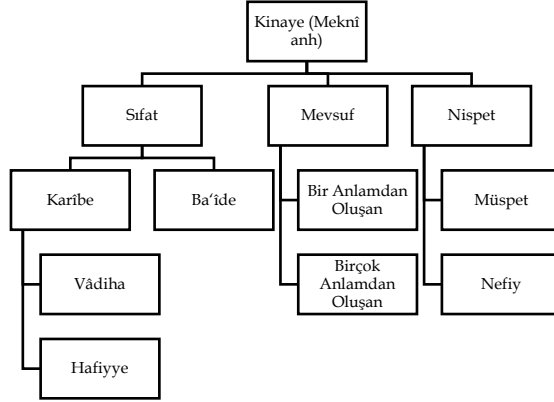
---

⁴⁷ Hasen İsmâil Abdürrâzık, *el-Belâğatü's-sâfiye fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2006), 359.

⁴⁸ Abdürrâzık, *el-Belâğatü's-sâfiye*, 359-360.

⁴⁹ Abdürrâzık, *el-Belâğatü's-sâfiye*, 361-362.

⁵⁰ Abdürrâzık, *el-Belâğatü's-sâfiye*, 362-363.

Abdürrâzık, yaptığı kinaye tasnifinde klasik dönem anlayışını esas almasına rağmen sıfat, mevsuf ve nispet kinayelerinin her birine alt başlıklar oluşturmuştur.

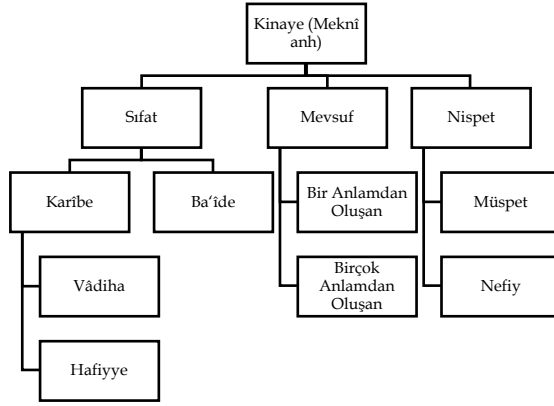
12. *el-Minhâcü'l-vâdih li'l-belâğa* Kitabında Kinaye Tanımı ve Tasnifi

el-Minhâcü'l-vâdih li'l-belâğa adlı eserinde kinayeyi öncelikle sözlük anlamıyla açıklayan Hâmid Avnî, ıstılah olarak bu kavramın; وأريد لازم معناه لفظ أطلق، وأريد لازم معناه "الحقيقي لقرينة لا تمنع من إرادة هذا المعنى، مع المعنى المراد *Asıl anlamının kastedilmesini engellemeyen bir karineden dolayı, mananın gerektirdiği (anlam) kendisiyle kastedilen lafızdır.*" ifadeleriyle tanımlamış ve bu tarif Hasen İsmâil Abdürrâzık'ın ifadeleriyle aynı olmuştur. Müellife göre bu tanımda iki önemli nokta olup birincisi hakiki mananın gerektirdiği anlam, diğeri ise asıl anlamın kastedilmesini engellemeyen karinedir. Mananın gerektirdiği anlam ifadesiyle hakikat olan sözler bu tarifin dışında kalırken asıl anlamın kastedilmesini engellemeyen karine ile mecaz ifadeler tanımın dışına çıkmaktadır. Kinayenin hakikat ve mecaz arasında bir yerde olduğunu belirten müellifin bu görüşü de Abdürrâzık ile aynı olmuştur⁵¹.

Avnî'nin konuyla ilgili taksimine bakıldığında, kinayeyi meknî anı yönüyle sıfat, mevsuf ve nispet olarak üç alt başlığa ayırmıştır. Sıfattan kinaye;

⁵¹ Hâmid Avnî, *el-Minhâcü'l-vâdih li'l-belâğa* (el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.), 3/334.

karibe ve ba'ide olarak ikiye ayrılırken karibe ise; vâdiha ve hafiyye olarak iki kısımdır. İkinci olarak mevsuftan kinaye; kinayenin bir anlamdan oluşması veya birçok anlamdan meydana gelip bu anlamlar birbirine eklendiğinde hepsinin bir mevsufa ait olması şeklinde iki alt başlığa ayrılırken nispetten kinaye, müspet ve nefiy olarak iki kısımdır.⁵² Sonrasında kinayenin; ta'rîz, telvîh, remz ve îmâ / işâret olarak dört kısma ayrılmasına dair taksimî Sekkâkî'nin görüşü olarak aktaran⁵³ müellife göre kinaye tasnifi şu şekildedir:

Yukarıdaki müellifler arasında verilen örnekler ve yapılan tasnifler açısından her ne kadar bazı benzerlikler olsa da bu durum son iki müellif kadar açık ve net olmamış ve Abdürrâzık ile Avnî'nin kinaye ile ilgili konuları ve cümle kurulumları neredeyse birebir aynı olmuştur. Bu durum, iki müellif arasında intihal izlenimini vermiştir. Abdürrâzık'ın eserinin daha sonra telif edilmesinden dolayı büyük olasılıkla Avnî'nin bu konuda özgün olan taraf olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Kinayenin Arap belâgatindeki tanımı ve kavramsallaşma süreci, hicri ikinci yüzyıldan sekizinci yüzyıla kadar bazı merhalelerden geçerek oluşmuş

⁵² Avnî, *el-Minhâcü'l-vâdih*, 3/335-338.

⁵³ Avnî, *el-Minhâcü'l-vâdih*, 3/338-339.

ve Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvînî ile günümüzdeki şeklini almıştır. Beyan ilminin alt başlıklarından biri olan kinayenin tanımı ve tasnifiyle ilgili modern Arap belâğati müelliflerince bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Şöyle ki; Ali el-Cârim - Mustafa Emîn ve İbn 'Useymîn, Kazvînî'nin yapmış olduğu tanımın neredeyse aynısını yaparken Ahmed el-Hâşimî, İsmâîl Abdürrâzık ve Hâmid Avnî bu tanıma *karine* ifadesini eklemiştirlerdir. Diğer modern Arap belâğati müellifleri Ahmed Kâsim - Muhyiddîn Dîb, Abdülaziz 'Atîk ve Fadl Hasan Abbâs tanım yapmak yerine klasik dönem müelliflerinin tariflerine yer verirken Ahmed Mustafa el-Merâğî, Ali Bulut, Habenneke el-Meydânî ve Mustafâ es-Sâvî el-Cüveynî klasik dönem anlayışını esas alarak kendi ifadeleriyle tanım yapmışlardır. Merâğî, kinayeyi mecazın değil hakikatin bir çeşidi olarak değerlendirirken Abdürrâzık ve Avnî, kinayenin hakikat ve mecaz arasında olduğunu söylemiştir. Kanaatimizce kinayenin hakikat ve mecaz dışında görülmesi daha isabetlidir.

Merâğî, meknî anıh açısından kinayeyi sıfat, mevsuf ve nispet olarak üçe; vasıtalar yönüyle ta'rîz, telvîh, remz ve îmâ / işaret olarak dörde ve kinayeli ifadenin muhataba katkı sağlayıp sağlamaması yönüyle hasene ve kabîha olarak ikiye ayırmıştır. Kâsim - Dîb, Hâşimî ve İbn 'Useymîn ise hasene ve kabîha olarak ikili taksim dışında Merâğî ile benzer tasnifi yapmışlardır. Kinayenin öğelerine yer veren müelliflerden Ali Bulut bu öğelerin meknî bih ve meknî anıh olarak iki tane olduğunu; Abbâs ise meknî bih, meknî anıh ve karine olarak üç tane olduğunu söylemiştir. Ayrıca her iki müellifin taksiminde büyük ölçüde klasik anlayışa bağlı kalınmıştır. Diğer taraftan Cârim - Emîn ve Atîk kinayeyi sıfat, mevsuf ve nispet açısından üç kısma; Habenneke aynı taksime ek olarak kinayeyi karîbe ve ba'ide olarak iki kısma ayırmış, bu duruma karşın Cüveynî herhangi bir tasnif yapmamıştır. Abdürrâzık ve Avnî ise klasik dönemi esas alarak aynı tasnifi yapmışlardır.

Modern Arap belâğati eserlerinde kinaye tasnifine yönelik bir başka husus, kullanılan kavramlardaki isim farklılıklarına yöneliktir. Zira Merâğî, ve Cârim - Emîn; sıfat, mevsuf ve nispet kinayesinin üst başlığını *meknî anıh* olarak isimlendirirken Hâşimî bu tür kinayelere *matlûb*, Kâsim ve Dîb *delâlet*, Ali Bulut ise *unsur* ismini vermiştir. Müelliflerin aynı kavramı farklı şekilde isimlendirmelerinin karışıklığa neden olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca yirminci yüzyıl müelliflerinin klasik dönem müelliflerine yapmış oldukları atıf-

ları birbirlerine yapmamış olmalarını kusur olarak değerlendirmek mümkündür.

Çağdaş Arap belâgati müelliflerinin klasik dönem anlayışının etkisinde kalmaları, Arap belâgatinin etkilediği Türk ve Fars belâgatleri arasında etkileşimin ve mukayesenin neredeyse olmayışı ve konu değerlendirmesinden çok bilgi aktarımının ön plana çıkması, modern Arap belâgati eserlerine yönelik yöneltilebilecek eleştirilerden bazılarıdır. Son olarak özellikle Abdürrâzık ve Avnî arasında konu tasnifi ve üslup olarak benzerliğin çok olması ve bu duruma karşın müelliflerin birbirine atıf yapmamaları, iki müelliften birinin diğerinden çok etkilenmenin bir hayli fazla olduğuna dair ipuçları vermiştir.

Kaynakça

- Abbâs, Fadl Hasan. *el-Belâğa fünûnühâ ve efnânühâ: İlmü'l-Beyân*. Ürdün: Dâru'l-Furkân lî't-tibâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî', 2007.
- Abdurrâzık, Hasen İsmâîl. *el-Belâğatü's-sâfiye fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye lî't-Türâs, 2006.
- Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr b. Abdirrahmân. *Delâilü'l-i'câz*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Atık, Abdülaziz. *fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: 'İlmü'l-Beyân*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1985.
- Avnî, Hâmid. *el-Minhâcü'l-vâdih li'l-belâğa*. 5 Cilt. el-Mektebetü'l-Ezheriyye lî't-Türâs, ts.
- Bulut, Ali. *Belâgat: Meânî, beyân, bedî'*. İstanbul: İFAV, 2. Basım, 2014.
- Câhiz, Amr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-tebyîn*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 2003.
- Cârim, Alî - Emîn, Mustafa. *el-Belâğatü'l-vâdiha: el-Beyân el-me'ânî el-bedî'*. Mısır: Dâru'l-Me'ârifî, ts.
- Cüveynî, Mustafa es-Sâvî. *el-Belâğatü'l-'Arabiyye: Te'sîl ve tecdîd*. İskenderiye: Münşeâtü'l-Me'ârif, 1985.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, el-Hasen b. Abdullâh. *es-Sınâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-şir*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 1998.

- Habenneke, Abdurrahmân Hasen. *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve 'ulûmühâ ve fînûnühâ*. 2 Cilt. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996.
- Hâsimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-Beyân ve'l-bedî'*. thk. Yûsuf es-Samîlî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Hatîb el-Kazvîni, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Îzâh fi 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Manzûr, Muhammed el-İfrîkî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbn Reşîk el-Kayravânî, Ebû Ali el-Hasen. *el-'Umde fi mehâsini's-şi'ri ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- İbn 'Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Dürûsu'l-belâğa*. thk. Muhammed b. Fellâh Mutayrî. Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 2004.
- İbnü'l-Mu'tez, Abdullah b. Muhammed el-Abbâsî. *el-Bedî' fi'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1990.
- Kâsim, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn. *'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*. Lübnan: Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003.
- Kudâme b. Ca'fer. *Nakdû's-şi'r*. İstanbul: Matbaatu'l-cevâib, 1889.
- Ma'mer b. el-Müsennâ, Ebû 'Ubeyde. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. Fuat Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1961.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *'Ulûmü'l-belâğa -el-Beyân-el-Me'ânî-el-Bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Müberraîd, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Kâmil fi'l-Lugati ve'l-Edeb*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 1997.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Na'im Zerkûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Zebîdî, Muhammed Mürtezâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Abdüsettâr Ahmed Ferrâc - Mustafa Hicâzî. Kuveyt: Daru'l-Hidaye, 1965.